

שקיצותא עדיפה ממשכנתא בנכייטא, והלא נראה גרועה יותר שהרי עד חמש שנים אוכל ללא ניכוי — פירשו הריטב"א והרשב"א [דלא כרש"י] שאין התר אלא במקום שאין מסלקים אותו מהקרקע, וכיון שכך היא דרך האריסין, שזה אוכל חמש וזה אוכל חמש, אין נראה כרבית אלא כהסכם אריסות. ויש מפרשים, לפי שלאחר חמש שנים ישום דמי הפירות כולם בשווים, ולא יטול אפילו כאריס אעפ"י שהוא יעבוד בה עבודת אריס, משום כך עדיף מכולו בנכייטא שנוטל תדיר כאריס (עפ"י שיטה מקובצת; גליונות קהלות יעקב).

פירוט ובאור המשכנתאות לסוגיהם — ראה בשאלות ותשובות לסיכום.

'אלא באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא מאי... רב פפא אמר: לא צריך למקנא מיניה' — טעמה של שיטה זו מבוטאת בראשונים (ע' רמב"ן רשב"א ועוד), היות ויכול למחול על חובו, ומחילה אין צריכה קנין, מה לי מחילה במקצת מה לי מחילת כולו (וע' בספר אילת השחר שהאריך בסברא זו).

דף סח

'שטרי מחוננאי — דוקפי ליה לרווחא אקרנא וכתבי ליה בשטרא... אי שכיב, ונפל שטרא קמי יתמי מאי...' — פירוש, שמא יגבו את הרווח הכתוב בשטר שלא כדין ונמצא גזל בידם (נמוקי יוסף). והרמב"ם (מלוה ה,י) פירש, שמא לא יהיה רווח ובאים לידי רבית. [בספר אילת השחר הקשה מדוע זו רבית, הלא כיון שקבעו שיהא נאמן לטעון שלא היה רווח ויהא פטור, אם יכוף המלוה את הלוה לשלם הרי זו גזילה ולא רבית? ובפרט לפי דברי הש"ך (קסא סק"ח) שאפילו רבית הקצוצה מראש, אם המלוה גבה את הרבית בעל כרחו של הלוה — דינו כדין גזל ולא רבית (ונפ"מ בין גזל לרבית, שבגולה חייבים היורשים להשיב ואילו ברבית פטורים).

ולכאורה נראה לפרש שזה שכותבים את הרווח בשטר, ועלול המלוה לגבות גם אם לא יהא רווח (כגון אם הלוה ימות והיורשים לא ידעו), אפשרות זו עצמה הניתנת למלוה, נחשבת כרבית, הגם שאין זו רבית קצוצה, מפני שיש לו הזכות לטעון שלא היה רווח ולהפטר.]

'חכירי נרשאי — דכתבי הכי: משכן ליה פלניא ארעיה לפלניא והדר חכרה מיניה. אימת קנאה דאקנייה נהליה' — רש"י כתב שרבית גמורה היא. וצדד הרשב"א לבאר דעתו: כיון שחוזר וחוכר ממנו, נגלה הדבר למפרע שעל דעת כן עשו, ולכן הרי זו רבית קצוצה. ויש לשאול, כשהשדה שהתה אצלו כמה שנים, הלא יתכן שאין ביד הלוה לשלם חובו ובאמת הוא מוכן ששדהו תיחכר ובכך יוכל לפרוע החוב? וצריך לומר שעיקר הטעם הוא מפני שגם במשכון—בנכייטא היה צריך להחשב רבית בגלל הרווח שנותן למלוה, אם לא משום שאפשר שיהיה גם הפסד, אבל בו ברגע שהלוה מבטיח אותו שלא יהיה לו הפסד, שוב חוזרת להיות רבית גמורה. וההבדל בין זה לדין דרבי חייא המובא לעיל (סב:), שאם בקש הלוואה מחברו ונתן לו הלה חטים במנה וחזר ולקחן בזול, אינו אלא 'הערמת רבית' — ששם אכן אינה הלוואה כי אם מכירה ולקחה, אלא שמשום שיש הערמה רואין זאת כהלוואה ברבית, אבל כאן הלא יש הלוואה ממש, והמשכנתא ניתנת עבור ההלוואה, לכן כאשר ברור שעל דעת כן הם עושים, דנים זאת כרבית קצוצה.

שיטת הרמב"ם (מלוה ה, טו) והרמב"ן שאין ב'חכירי נרשאי' אלא הערמת רבית. [ונראה שגם לשיטתם אין זה דומה להערמת רבית דרבי חייא מן הטעם האמור, שכאן הלוה ושם מכר, ולכן כאן אסור אפילו שהתה השדה אצלו זמן רב עד שהחכירה, ושם אין איסור אלא אם חוזר ומוכר מיד] (עפ"י מנחת שלמה כט, ד"ה ועיין. ודעת הריטב"א והרמ"ה (מובא בטור י"ד קעב) שזהו אבק רבית ואין גוברים אותו). ובספר אילת השחר פרש עפ"י משמעות דברי רש"י, שלשיטתו אין המשכון קנוי לו ממש [ודלא כמש"כ הרשב"א, וכמשמעות הפשוטה של הלשון מורה 'אימת קנאה דאקנייה נהליה'], ואינו אלא כשעבוד על הפירות, שהרי מדובר שיכול הלוה לסלקו — הלכך כשחוזר ומחכיר והוי רווח ברור, ואותו רווח בא בסיבת ההלוואה, שהרי אם ישלם החוב הרי הוא מסלקו מזכותו במשכנתא — נמצא שבעצם השדה של הלוה והוא נותן למלוה רווחי חכירות בגלל ההלוואה. (וע"ע בשו"ת אגרות משה י"ד ח"א עט). יש להעיר שבתוס'—הרא"ש מובא שזה שכתב רש"י 'רבית קצוצה' — לא דוקא. וכ"כ בשיטה מקובצת. וע"ע: משו"ב נתיבות עב; אבני נזר י"ד קפב.

נחלקו ה'קצות' וה'נתיבות' (עב, ובמשו"ב נתיבות) אודות מלוה שהשאיל ללוה את המשכון שקבל ממנו לזמן מסויים, והלה הבטיחו בשל כך מתנה כלשהי — ה'נתיבות' אסר את הדבר, בהסתמך על סוגייתנו. ואילו ה'קצות' התיר במשכון שלא בשעת הלוואה, שהמלוה קוננהו (להלן פב ועוד), ודוקא במשכון קרקע אסרו, כי שם הלוה נקרא עליה, ולכן גזרו משום הערמת רבית, אבל במטלטלין לא גזרו.

(ע"ב) יצריכא דאי תנא חנוני, חנוני הוא דסגי ליה כפועל בטל משום דלא נפיש טרחיה, אבל מעות ליקח בהן פירות דנפיש טרחיה אימא לא סגי ליה כפועל בטל' — הראשונים הקשו על פרש"י, מה מקום יש לחלק בין טירחה מרובה למועטת, הלא מכל מקום נוטל שכר בהתאם לטורח המלאכה. ופירש הריטב"א, היה מקום לומר שאם מלאכה זו כבדה, אין ניכר ההפרש בינה ובין מלאכתו הראשונה, ולא ינכו לו כלום ממה שראוי לו להרויח ממלאכתו.

'מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות לבהמה — מעלין ואין משנין ממנהג המדינה' — לא שנהגו כן בעסק, שאם כן פשיטא. אלא שאם נהגו לעשות כן בשותפים בעלמא או בעסק שכולופקדון, נוהגים כן בסתם עסק, שאם לא — נראה כאגר נטר (ריטב"א).

'ואידך, גללים אפקורי מפקיר' — מעשה בא לפני הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל, בשני סוחרים שהיה להם סוס בשותפות, ועמד הסוס באורווה של אחד מהם [והשותף השני לא הוצרך לאורווה של זה, שהיתה לו אורווה משלו], ומזונות הסוס באים משל מעות השותפות. ובטרחת טיפולו לא היו מתחשבים, לפי ששניהם טרחו בשל השותפות. ובא השותף השני ותבע חלקו מהזבל; — והורה להם, היות ואין מנהג ידוע באותו מקום — הזבל שייך למחזיק, שהרי אמרו בגמרא 'סתם גללים — אפקורי מפקיר' למי שטרח בו, גם במקום שאי אפשר לתבוע כלום בעד הטרחה, כמו בהשבת אבידה שמחוייב לטרוח, ואעפ"כ הגללים של המוצא (לעיל כז). והגם שאפשר לדחות הראיה כי שם טרח בו בחנם ולכן מוחל לו, אך יש להוכיח ממקבל עגלים למחצה שנותן לו שכר עמלו, ואפילו הכי סוברים חכמים שמפקיר הגללים למקבל.

'תנא קמא סבר לה כרבי שמעון בן יוחי... — יכולים היו להעמיד כרבי מאיר, שאין די בדבר מועט כפסולת החלב והגזיה, אלא משום שישנו פועל בטל שאינו נוטל שכר יותר מזה, לפיכך מעמיד כרבי שמעון שבכל אופן אין די בכך (עפ"י רמב"ן בדעת הר"ף).

'אמר רבא: רב עיליש גברא רבה הוא, ואיסורא לאינשי לא הוי ספיי... — פרשו הראשונים (ריטב"א; תוס' הרא"ש), אע"פ שאפשר שרב עיליש קיבל שכרו כפועל בטל, [כדפריך רב זבד מנהרדעא], כוונת רבא שמפני שהוא גברא רבה, לא היה כותב בשטר באופן זה שלפי משמעותו הוא אבק רבית, שהרי עלולים ללמוד ממנו להתיר אף ללא קבלת שכר.

— עוד כתבו (הרא"ש הרשב"א והריטב"א ועוד) לדקדק מכאן שבאבק רבית אין איסור עצמי על הלווה אלא מפני שמכשיל את המלוה, כי איסור הלווה חדוש הוא ודי במה שחדשה התורה ואסרה עליו. ולכן אמרו 'לא הוי ספיי' ולא אמרו מצד איסורו שלו. (וע' חוות דעת קס"א; תפארת שמואל על הרא"ש; אילת השחר כאן).

ע"ע: שו"ת הרדב"ז ח"ה רטו; מנחת חינוך רלב"ב — בקומץ מנחה; שכ"ג; אבני נזר יו"ד קמ"ה; מנחת שלמה — תנינא ע"א, ה; באורי הגר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג, ח"ב דף קנ"א, ד.

'אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, אי פלגא בהפסד תרי תילתי באגר' — הבית-יוסף (יו"ד קעז) דקדק מלשון רש"י 'כגון תרי תילתי' ששני שליש שאמרו — לאו דוקא, אלא הוא הדין פחות מזה, ובלבד שיהיה יותר ממחצית. וכבר נחלקו בדבר הראשונים (מובא ברמב"ם שותפין ו,ד. וע' גם בריטב"א להלן ע.), האם יכולים הצדדים לקבוע שהמתעסק יטול שכרו פחות משני שליש. וכתב הפני-הושע שבמעשה דרב עיליש על כרחנו לומר 'שני-שליש' דוקא, שאם לא כן כיצד נדע לדון את ההסכם ביניהם, שמה קצת פחות מחצי ושמה יותר. ומ"מ אפשר שזה שכתב רש"י 'כגון' — לומר שמועילה התנאה מפורשת על פחות משני שליש, וכשיטת הרמב"ם, להוציא משיטת רבותיו (ברמב"ם שם) שאפילו התנאה מפורשת אינה מועילה.

[על דיוק המלה 'כגון', שמורה על דוגמאות נוספות — ע' ב"ח או"ח קעז שדייק כן מלשון רש"י. (וע"ע: בית יוסף יו"ד קעז; פני הושע יומא ב: ד"ה ואימא; שדי חמד מערכת כ כלל ז; ביצחק יקרא מהדו"ק יד; מגדים חדשים ברכות ז: ד"ה ובדברי רש"י).

ויש לעיין מכמה מקומות שלכאורה אין במשמע כן — ערש"י ביבמות כא: סד"ה אשת; (רש"י יומא לט: ד"ה אליבא. וי"ל); זבחים ו: ד"ה קרבנות. וערש"י שם צ. (ד"ה חטאת) 'כגון יולדת עשירה' (ואמנם יש לפרש ששייך גם בשני בני אדם [עתורא"ש הוריות יג. וצ"ע בדבריו, והלא איכא יולדת]. ואולם לפמש"כ בזכר יצחק (ל), אין קיים דין זה אלא בבאים שניהם בחיוב אחד. וזה ליתא אלא ביולדת). וערש"י מנחות נו: (ד"ה קדשי קדשים) 'כגון זבחי שלמי ציבור' — והלא זה היחיד שניתן לפרש שם, דחטאת ואשם קתני. וי"ל.

וכן בגמרא בכתובות יב: 'מיתבי הרוצה לעשות כדרך שהכהנים עושים כגון בת ישראל לכהן... בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל הוא דאיכא צד כהונה, אבל בת ישראל לישראל לא' ומשמע שלשון 'כגון' אין במשמעותו דוגמא אחת מני רבים].

לשון חכמים

'חמור עד שתהא טוענת' — בתוס' יום טוב הביא מכמה מקומות שמוזכר 'חמור' והכוונה לנקבה. וכן הביא מן הכתוב ופטר חמור. (ועתוס' קדושין ב:).
 וכתב הגר"י קמינצקי זצ"ל: 'לפענ"ד לפום חורפיה נשתבש', כי בכתוב מדובר על המין בכללות, פטר של מין החמור ולא פטר של אָם חמור, כמו ושור או שה אָתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, והרי לחד מאן דאמר אין איסור 'אותו ואת בנו' נוהג בזכרים.
 ואפשר שלכך נזכר החמור בלשון נקבה, לפי שעיקר תשמישם למלאכה היה באתונות, וכן נראה מן הכתוב בדברי הימים-א' (כו, ל) ועל הגמלים — אוביל הישמעלי, ועל האתונות — יחדיהו המרתני' — הרי שלא הזכיר שם המין אלא הזכיר את האתונות שהיו יותר מוכשרות לעבודה (אמת ליעקב).
 וכן להלן בפרק שישי, השימוש המקובל כלפי חמור שרוכבים או נושאים עליו — בלשון נקבה. וכן הביא שם התוי"ט מן הנאמר בשמואל-ב יט, כו 'אחבשה לי החמור וארכב עליה' ופרש הרד"ק שאתן היתה.

'אין מושיבין תרנגולין למחצה' — 'מושיבין' מתייחס על התרנגולות, והלא האם רובצת על הביצים, לא הזכרים. וכמו כן בגמרא בחולין (קלט:): גבי שילוח הקן — 'אוזין ותרנגולין שקננו בפרדס' — והרי זכר פטור משילוח הקן. מבואר שריבוי של תרנגולות — 'תרנגולין'. [שמא יש ליתן כלל בדבר; כל שביחיד הוא שם למין כולו, ברבים הוא כזכר. כמו חטה ושעורה — חטים ושעורים. וכן 'יונה' ברבים: 'יונים'. וצ"ע בזה]. (אמת ליעקב. [לא הבנתי כוונתו, במה שהביא שם על 'תפלין' ו'תהלים']).
 נראה להביא סמך לדבר, שרבים של 'תרנגולות' בלשון חכמים אינה באה כ'תרנגולות' — שבכל ספרות חז"ל לא נמצאה (בבדיקת מחשב) המילה 'תרנגולות' [מלבד במקום אחד — בפסיקתא דרב כהנא (יז, ז) 'מביאה שלפוחית של תרנגולות וממלאה] אותה אפרסמון...'. — וגם שם חילוקי גרסאות יש, ובכמה ספרים יש 'תרנגולת' או 'תרנגול'. וכך גם נראה לגרוס לפי פשוט הלשון].

מאידך מצאנו שהכינוי 'תרנגולין' בא להורות על זכרים בדוקא ולהוציא את הנקבות — בגמרא לעיל כח: חילוק לענין מציאה בין תרנגול זכר שאינו עושה ואוכל, לתרנגולת נקבה שמשילה ביצים, ובברייתא שם מובא 'אוזין ותרנגולין' ביחס לזכרים. ו'תרנגולת' — בלשון יחיד, לנקבה. אך אין מכאן פירכא על הנ"ל, לפי שנקיטת לשון 'תרנגולת' איפשרה לנקוט 'תרנגולין' בסתם, וידעו שהכוונה לזכרים בלבד, אבל בעלמא 'תרנגולין' יכול לשמש רבים של תרנגול או תרנגולת.

דף סט

'אמרי אינשי: סתם אריסא למרי ארעא קמשעבד נפשיה לאתויי ליה רעיא' — משמע שלולא סברא זו, היה חייב לשלם לו שכר טרחתו, אף על פי שלא נתחייב לו מראש. וטעם הדבר, לפי שהם היו מתעסקים קודם לכן בשכר טירחה וכשעסק אה"כ בסתם, ודאי דעתם כפי העסק הראשון, שכל העושה — על דעת ראשונה הוא עושה. לכן הוצרך לטעם זה, שלאמיתו של דבר אין מגיע לו שכר טרחה כלל, אלא שקודם נתן לו רק משום איסור רבית, וכשנסתלק אותו איסור — פטור. ונראה שאחד מן השותפים שעסק וטרח בנכס המשותף יותר מחבירו בסתם — אינו נוטל שכר טרחתו, הואיל ולא הודיעו על כך מראש, יכול השני לטעון, אילו היית מודיעני הייתי עוסק בעצמי בדבר [בזמן שאכן הוא מסוגל להתעסק בעצמו] (עפ"י נתיבות המשפט קעו סק"ד).

ד. במקום שמסלקים ואמר איני מסתלק — הרי אמר, ועל מנת כן נתן מעות, והרי נקנתה הקרקע כפי תנאו.

לפרש"י והרא"ש, אמר זאת בשעת מתן מעות. ויש מפרשים אפילו לאחר מתן מעות. רמב"ן ורשב"א.

במקום שאין מסלקים ואמר אסתלק — רב פפא אמר: אין צריך לקבל קנין ממנו. רב ששת בנו של רב אידי אמר: צריך לקנות ממנו. וכן הלכה.

פרשו התוס' והרמב"ן והרשב"א [דלא כמשמעות פרש"י. ערשב"א], מדובר לאחר שלוח הימנו סתם, הלכך אין חילוק אם אמר המלוה או התנה הלוחה שיוכל לסלקו. שאם בתחילת הלואה, הלא כיון שהלוחה עומד וצווח שיוכל לסלקו, לא יוכל לקנות זה יותר ממה שהקנה לו הלוחה.

אבל הרמב"ם אינו מחלק בדבר, ומשמע אפילו בשעת הלואה (ערשב"א ובהגר"א). ויש מפרשים הטעם משום שהמלוה אמר כן בגמר הענין והלוחה שתק, הלכך אין זה אלא 'פטומי מילי בעלמא' (עפ"י ראב"ד).

דף טח

קנט. א. 'סתם משכון — שנה' — למאי נפקא מינה?

ב. לווה הבא למכור משכונו — מי זכאי ראשון לרוכשו, בן המיצר או המלוה שהמשכון בידו?

ג. האם רשאי הלווה למשכן קרקע אצל המלוה ושוב לחכור אותה ממנו בתשלום?

א. אמר רב אשי: אמרו לי זקני מחסיאי: סתם משכנתא — שתא. למאי נפקא מינה, שאם אכל שנה — יכול הלווה לסלקו ממנו. ואם לאו — אין יכול לסלקו.

א. לפרש"י מדובר במקום שמסלקים, ואעפ"כ שנה ראשונה אינו מסלקו. [ודוקא במקום שאין שם מנהג ידוע אחר (ערשב"א ונמו"י)].

והרישב"א פרש במקום שאין מסלקים, שבסתם יש לו שנה בלבד, אבל מקום שמסלקים [עפ"י תנאי בני העיר במעמד אנשי העיר], מסלקו אף בתוך שנה.

ב. במשך אותה שנה נידון המשכון כמכר, לפי שאין יכול לפדותו, וכאתרא דלא מסלקי. והראב"ד כתב שהוא הדין במקום שנוהגים שאם אינו פודה בזמן מסוים כגון בתחילת השנה, שוב אין יכול לפדות כל השנה — גם בזה אם לא פדה בתחילתה, הריהו כאתרא דלא מסלקי. והרא"ש חולק, מפני שבשעת ההלואה לא נמנעה ממנו האפשרות לסלקו.

ב. עוד אמרו זקני מחסיאי לרב אשי: מהי משכנתא — דשכונה גביה (= שכונה אצלו. פירוש, דירתו חשובה שכונה גמורה, שאין לך שכן קרוב כמותו. רש"י ורישב"א). נפקא מינה לדינא דבר מצרא, שאם בא הלווה למכרה, אין בבעל מצריה שכן טוב לקנותה כזה.

א. אם קנה אחד מן המצרנים או כמה — יכול זה שהמשכון בידו לסלקם (רא"ש; ריטב"א). וכתב שלפרש"י אם קדם מצרן וקנה — קנייתו קניה.

ב. אם בתחילת נתינת המשכנתא בא המצרן לערער ולומר אני אלוך, כי שמא כוונתך להערים להקנותה למלוה — יש אומרים שהדין עמו, ויש אומרים שיכול לומר לו הלווה,

הלה נוח לי ללוות הימנו ולא אתה. וכדעה זו נראה, מלבד אם יראה לדיינים שיש בדבר ערמה (עפ"י הרא"ש).

ג. יש אומרים שבמקום שרשאי הלווה לסלק את המלוה אפילו בשנה ראשונה — אין למלוה עדיפות על המצרן (ראבי"ה). ויש חולקים (הר"י הונתן ב"ר יצחק. מובא בהג"א מאו"ז).

ג. אמר רבא: אין הלכה כחכירי נרשאי — שהיו כותבים: 'משכן פלוני קרקע פלוני וחזר וחכרה ממנו'. והרי לא קנאה המלוה כדי שיקנה לו לבעלים בתורת חכירות, נמצא נוטל רבית, שהרי אין טורח בה ואף אם תלקה לא יפסיד כלום.

א. מרש"י משמע שהיא רבית קצוצה. וכמה ראשונים סוברים שאינה אלא הערמת רבית או אבק רבית. ויש אומרים אפילו התנה מראש על כך, אינה רבית קצוצה (ערא"ש; טור קעב).

ב. נחלקו הדעות כשהחכיר המלוה לאחר ואותו אדם החכירה ללווה, האם מותר הדבר אם לא (הריטב"א מתיר. וכ"כ הב"י (קסד) בשם תלמידי הרשב"א. ואילו הד"מ הביא מהרשב"א והרא"ש לאסור. והכרעת השו"ע שבמשכנתא דסורא מותר).

ואמרו, עתה שכותבים כך: 'קניתי ממנו קרקע ושהיתי כמה עידינים ושוב חכרה' — כדי שלא תנעול דלת בפני לוויים, מותר. והסיקו שאין הדבר כן, אלא אפילו שהה אסור.

קס. מהי עיסקה למחצית שכר, ובאלו אופנים מותר לעשותה?

הנותן סחורה לחברו שיעסוק בה או בעלי חיים לגדלם, ויחלקו לאחר זמן ברווחים או בהפסדים — זוהי עיסקה למחצית שכר. וסתם הדבר, אותה עיסקה הריהי מחצה מלווה, שהרי אחריות אונסין או הוולה של המחצית — על המקבל, ומחצה פקדון — שהרי רווחי המחצית שייכים לנותן. והואיל וכן נמצא זה מתעסק בחציו של הנותן המופקד אצלו, בשכר המתנת מעות המלוה שבידו, לפיכך אסור אלא אם כן נותן לו שכר עמלו כפועל.

נחלקו התנאים כמה שכר צריך ליתן לו ויהא מותר; לדברי רבי מאיר, בין שכר מרובה בין מועט (לכל יום ויום שמתעסק עמו. רי"ף). רבי יהודה אומר: אפילו לא טבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת (ולא פסק לשם שכר. רש"י) — זהו שכרו. רבי שמעון בן יוחאי אומר: נותן לו שכרו משלם (= בשלמות).

משמע בגמרא שאין חילוק בכל זה בין עסק שטרוה מרובה או מועט.

[במשנה שנינו אודות חנוני: 'נותן לו שכרו כפועל' ובברייתא פרשו: 'כפועל בטל'. ופירש אב"י, בטל מאותה מלאכה שהיה עושה בה עד עתה. לפרש"י נראה שזו היא דעת רבי שמעון, וכ"כ הרז"ה. ואילו ר"ח מפרש כפועל היושב בשעה שמלאכתו בטלה, ששכרו מועט — וכרבי מאיר. (וכן נקטו התוס', הרא"ש והרמב"ן)].

רב נחמן העמיד דברי רבי יהודה בשיטה עם תנאים נוספים (כן הסיקו בגמרא, שלא כמו שאמרו בתחילה שרב נחמן פסק הלכה כרבי יהודה).

הרי"ף והרא"ש פסקו כרבי מאיר, שסתם מתניתין כמותו. רבנו חננאל פסק כרבי שמעון שנוטל שכרו משלם — מפני שדעת רבי יהודה הועמדה כשיטה ואין הלכה כשיטה. וכן נקט הרז"ה.

בגמרא מבוארת אפשרות נוספת של שכר טירחה — מקבל העיסקה נוטל ברווחים שני שלישי ובהפסדים מחצית בלבד. או מחצית ברווחים ושלישי בנשיאת ההפסדים. [וכן הורה רבא במעשה שיצא שטר עיסקה על בני רב עיליש, והיה כתוב בו שקיבל אביהם עיסקה 'פלגא באגר פלגא בהפסד' (ור"ח ורבנו משולם גורסים: 'פלגא באגר ובהפסד') — והואיל והיה אדם גדול, ודאי לא ספה איסור לאחרים, וכוונת העסק היה או פלגא באגר והפסד מופחת — שלישי, או פלגא בהפסד ושכר מרובה יותר — שני שלישי].

ופסק הרמב"ם (שותפין ח,ב) שאם עשה עסק במעות או בבעלי חיים ולא העלה לו שכר — נוטל המתעסק שני שלישי השכר. ואם הפסידו — משלם שלישי ההפסד. [לפי זה אין הפרש בין גברא רבא לשאר כל אדם. וכן דעת בעל המאור]. לפי פירוש אחר בתוס', רבא לא קבע כן כפסק אלא תמה על לשון השטר, שכך היה ראוי לו לכתוב. [ולפירוש זה נראה שלמעשה אין מוציאים לשון השטר מפשוטו. ונפ"מ שאם נטל מחצה — אין מוציאים ממנו, כדן אבק רבית. ואם לא נטל עדיין, נותנים לנותן-העסק מחצה בניכוי שכר פועל למתעסק. או אפשר שאין מנכים זאת, שכבר קיבל הרבית בכך שנתעסק הלה וטרח. כן צדד הרמב"ן]. ויש מי שמפרש שהיה רווח בעסק ואחר כך הפסד, ונטל נותן-העסק חצי מן הרווחים ונשא בחצי מההפסדים. והורה רבא, הואיל ורב עיליש גברא רבא, ודאי מעיקרא לא עשה עסקה באופן זה, ליטול חצי ברווח וחצי בהפסד, וכיון שנטל הלה חצי ברווח, דין הוא שיטול בהפסד שני שלישי, וחייב להחזיר מה שנטל יותר. אבל בשאר כל אדם, הואיל ואבק רבית אינה יוצאה בדיונים, מה שנטל נטל (ראב"ד).

אמר רבא, אין לזקוף בשטר העיסקה מראש את השכר עם הקרן, כאילו הרווח כבר בטוח וקיים [כשם שהיו עושים במחוזא] — כי שמא לא יהא רווח, (ונמצא שנטל המלוה ממון לא לו או שנטל רבית. ע' במפרשים). ואפילו כאשר מאמינו כשיאמר לא היו רווחים, אמר רב אשי שאין לעשות כן, כי יש לחוש שמא ימות ויפול השטר לפני הירשים ויגבו ככל הכתוב בשטר. ומסתבר שאם מונח השטר ביד שלישי, שוב אין לחוש לכלום ומותר (ריטב"א).

מבואר במשנה שאם המתעסק אינו מקבל על עצמו אחריות אונסים — מותר ללא שכר, שאין שם מלוה כלל אלא כולו פקדון.

א. כתב הריטב"א: אין להערים בדבר זה.

ב. כאשר הטילו שניהם לכיס אחד ומחלקים השכר וההפסד, אין כאן צד רבית, ואין צריך ליתן שכר עמל לזה הטורח יותר (ריטב"א כאן ולהלן סט. וכדעת הסמ"ג (עשין פב) והרי"ף (שערי שבועות ח). ואולם בדעת הרמב"ם (שותפין ו,א) כתב הבית-יוסף (יו"ד קעז) שגם ממון המשותף דינו כעיסקא. ואילו הרמ"א (שם ג) פסק כדעה ראשונה).

ג. כאשר הסחורה / המעות משל אחד, והאחריות כולה מוטלת על המתעסק, אסור ליתן למלוה שום ריוח, ורבית קצוצה היא (עפ"י ריטב"א ועוד).

דפים סח — סט

קסא. המקבל מחברו בעלי חיים לגדלם ולחלק עמו ברווחים — מה דיניה של עיסקה זו?